1 मॉड्यूलचा तपशील आणि त्याची रचना

विभाग तपशील	
विषय नाव	व्यवसाय अभ्यास
कोर्स नाव	व्यवसाय अभ्यास- (वर्ग अकरावी, सेमिस्टर - 1)
मॉड्यूल नाव /शीर्षक	व्यवसाय संघटना / भागीदारी संस्था
मॉड्यूल आयडी	kebs_10102
पूर्व-आवश्यकता	एकमेव स्वामीत्व व्यवसाय स्वरूप चे ज्ञान आवश्यक
उद्दिष्टये	या धड्यानंतर, शिकणाऱ्यांना खालील गोष्टी समजण्यास सक्षम होतील: 1. भागीदारी - अर्थ 2. भागीदारीची वैशिष्ट्ये 3.भागीदारीची गुणधर्म 4. भागीदारीची मर्यादा
सूचनक शब्द	भागीदारीची, अमर्यादित दायित्व, नफा आणि तोटा सामायिक करणे, नियंत्रण, अर्थ

2. विकास टीम

भूमिका	नाव	सदस्यत्व
राष्ट्रीय MOOC समन्वयक (एनएमसी)	प्रा अमरेंद्र पी बेहरा	CIET, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
कार्यक्रम समन्वयक	डॉ राजौल करीम बर्भुइया करीम	CIET, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
कोर्स समन्वयक / पोलीस निरीक्षक	डॉ पी वीरैय्या	प्राध्यापक आणि प्रमुख, व्यवसाय आणि वाणिज्य विभाग, पीएसएस सेंट्रल इंस्टिट्यूट ऑफ व्होकेशनल एज्युकेशन (एनसीईआरटी), भोपाळ - मध्य प्रदेश
कोर्स समन्वयक (सीसी)	डॉ. निधि गुसाईन	सीआयईटी, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
विषय तज्ज्ञ (एसएमई)	श्रीमती मधु वासवानी	पीजीटी, दिल्ली पब्लिक स्कूल, मथुरा रोड, नवी दिल्ली
पुनरावलोकन टीम	डॉ. मुनीपल्ले उषा	प्रोफेसर,वाणिज्य विभाग, युपीजीसी, उस्मानिया युनिव्हर्सिटी, हैदराबाद
टेक्निकल टीम	श्री शोबीत सक्सेना, श्री. खुशबू शर्मा	सीआयईटी, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
अनुवादक	पराग कुकडे	

प्रस्तावना

जेव्हा आपण आपल्या सभोवताली पाहतो, तेव्हा आपल्याला दिसून येते की बहुतांश लोक वेगवेगळ्या कामांत गर्क आहेत. शिक्षक शाळेत शिकवीत असतात, शेतकरी शेतात राबत असतात, कामगार कारखान्यात काम करीत असतात, वाहन चालक वाहने चालवीत असतात, दुकानदार माल विकत असतात, डॉक्टर रोग्यांची दखल घेत असता आणि असे चालू असते. अशाप्रकारे लोक दिवसभर कामांत गुंतलेले असतात, कधी कधी रात्रीसुद्धा कामातच असतात, असे पूर्ण वर्षभर चालत असते.आता प्रश्न असा पडतो की आपण आपल्याला सतत कामात गर्क काबर ठेवीत असतो? याचे उत्तर असे आहे की आपल्या गरजा भागविण्यासाठी आपण असे वागतो. असे केल्याने आपण आपल्या विविध बंधनांतून मुक्तता करून घेतो किवा पैसा कमवितो की ज्याद्वारे आपण आपल्या इच्छेप्रमाणे चांगल्या वस्तू व् सेवांचा उपभोग घेऊ शकतो.

सर्व माणसांना विविध प्रकारच्या गरजा असतात. म्हणून, त्या सर्व गरजा भागविण्यासाठी त्यांना काही इतर क्रियांमध्ये गुंतवून घ्यावे लागते. मानवी कार्याचे खालील भागांत विभाजन होते :

१.आर्थिक कार्ये

२ आर्थिक नसलेली कार्ये

चित्र पहिले

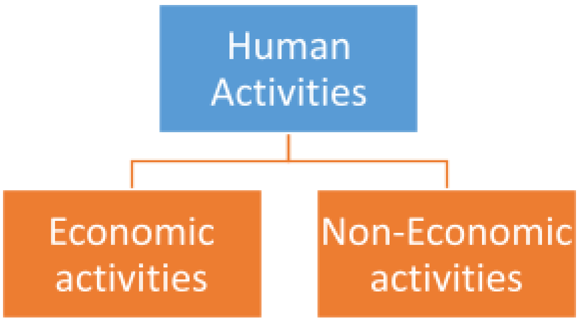

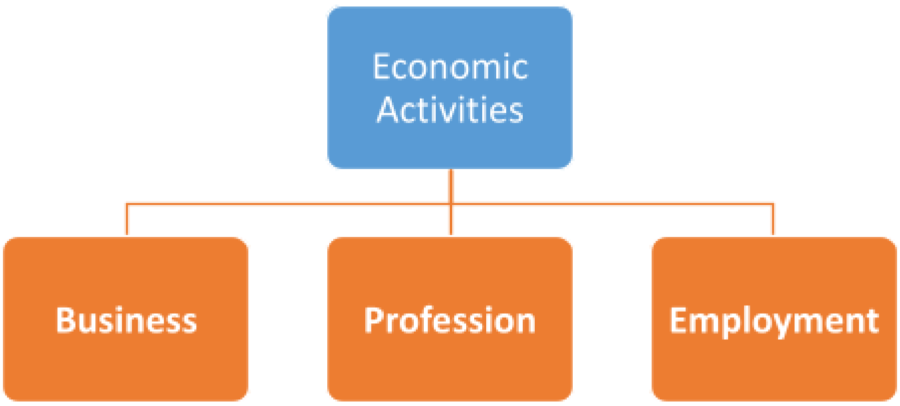

आर्थिक कार्याचे प्रकार

आपल्याला माहित आहे की आर्थिक कार्ये हि पैसा कमाविण्यासाठीच केली जातात.आर्थिक कार्ये ती असतात की ज्याद्वारे आपण आपली उपजीविका करीत असतो.सर्वसाधारणपणे लोक स्वतःला अशा कार्यांमध्ये नित्यनियमित पणे गुंतवित असतात आणि त्यालाच त्यांचे त्यांच्या व्यवसायांत गुंतणे असे म्हणतात.

व्यवसाय प्रामुख्याने तीन मोठया श्रेणीमध्ये विभागले जातात.

1) उद्योग
2) व्यवसाय
3) नोकरी

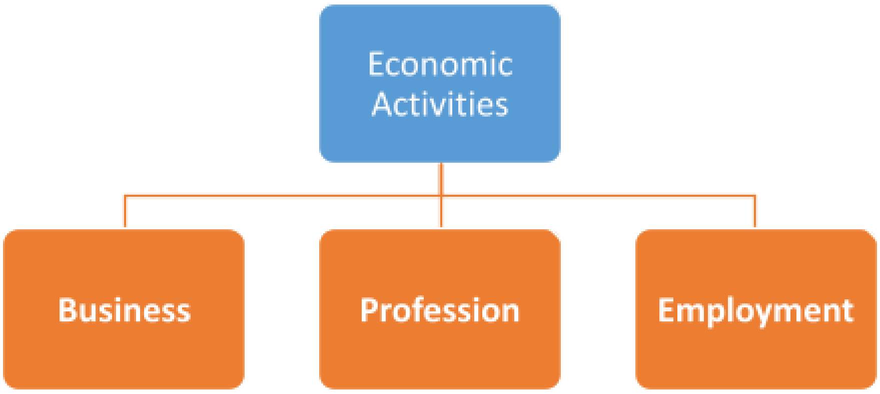

चित्र दुसरे

1) उद्योग :

उद्योग म्हणजे त्या आर्थिक क्रिया की ज्या उत्पादन किवा वस्तूंची खरेदी आणि विक्री किवा फायदे मिळविण्यासाठी केलेला सेवेचा पुरवठा यांच्याशी संबंधित असते.
उदा. खाणकाम, उत्पादन, व्यापार, वाहतुक,साठविणे,बँकिंग, विमा इ,

विना फायदे तत्वावर चालणाऱ्या संस्थांच्या लेखा नोंदी

या संस्था कोणत्याही व्यापारी किवा औद्योगिक कार्यात गुंतलेल्या नसतात. जशा काही व्यापार सस्था त्या सदधा खतावणी करत असतात की ज्यामध्ये त्यांचे जमा, नावे,उत्पन्न ,खर्च,मालमत्ता, देयता यांच्या लेखा नोंदी असतात कि ज्यामुळे आर्थिक वर्षाच्या समाप्तीनंतर आर्थिक पत्रके बनविणे शक्य होते.

याशिवाय, त्यांना मालाची खाते वाही सुद्धा ठेवावी लागते स्थायी मालमत्ता आणि उपयोगांतील वस्तू यांची यादी असते.

त्यांना भांडवल निधी सुद्धा बाळगावा लागतो ज्याला सर्वसाधारण निधी असे म्हणतात, तो कालपरत्वे जशी खर्चाहून अधिक आवक वाढते,त्याप्रमाणे एकत्रित होत असतो. त्यामध्ये वर्षानुवर्षे मिळणारी आजीवन सभासद फी, वारश्याने मिळणारी रक्कम यांचाही समावेश असतो.

आर्थिक पत्रके

या संस्थाना सुद्धा प्रत्येक आर्थिक वर्षाचे शेवटी आर्थिक पत्रके बनवावी लागतात. जरी या विना फायदे तत्वावर चालणाऱ्या संस्था असतील आणि त्यांना व्यापार खाते पत्रक, नफा – तोटा पत्रक बनवावे लागत नाही, तरीही त्यांना हे आवश्यक ठरते की वर्षभरात किती आर्थिक आवक (जमा) झाली आणि ती खर्चासाठी लागणाऱ्या गरजेप्रमाणे पुरेशे आहे किवा नाही.

एवढेच नाही तर त्यांना आवश्यक आर्थिक माहिती सुद्धा सभासदांना, देणगीदारांना आणि सहभाग धारकांना व् संस्थेच्या नोंदणी कार्यालयाला सुद्धा पुरवावी लागते.

या हेतूने त्यांना वर्ष अखेरीस आर्थिक पत्रके बनवावी लागतात, त्यामध्ये सर्वसाधारण लेखा तत्वांचा पूर्णपणे अवलंब करावा लागतो. विना फायदे तत्वावर चालणाऱ्या संस्थेच्या अंतिम आर्थिक पत्रकामध्ये खालील गोष्टीचा समावेश होतो:

1. जमा नावे पत्रक – जमा नावे पत्रक म्हणजे रोख व् बँक व्यवहारांचा सारांश असतो. त्यामुळे आवक जावक खाते नोंदी तसेच ताळेबंद बनविण्यास मदत होते. शिवाय, हि कायदेशीर पूर्तता असते की जमा नावे पत्रक सुद्धा संस्थानोंदणी कार्यालयात सुपूर्द करावे लागते , ज्याबरोबर आवक जावक पत्रक आणि ताळेबंद यांचाही समावेश असतो.
2. आवक जावक पत्रक- हे नफा-तोटा पत्रकाप्रमाणेच असते.विना फायदे तत्वावर चालणाऱ्या संस्था जमा नावे पत्रकाच्या सहाय्याने नेहमी आवक जावक पत्रक आणि ताळेबंद बनवीत असतात. तरीही याचा अर्थ असा नाही की त्यांना चाचणी शिल्लक पत्रक बनवावे लागतच नाही.
3. ताळेबंद – संस्थेच्या आर्थिक स्थितीचीजावक पत्रक सुद्धा बनविता येते अचूकता तपासण्यासाठी विना फायदे तत्वावरील संस्थाना चाचणी शिल्लकेच्या सहाय्याने ताळेबंद बनवावा लागतो, ज्यामुळे अचूक जमा नावे पत्रक आणि आवक पत्रक आणि ताळेबंद सुद्धा बनविता येतो.

१.३ जमा नावे पत्रक (खाते)

"जमा नावे पत्रक हि रोख व बँक व्यवहाराची सारांश नोंद असते ज्याचे रोखीच्या पुस्तकामध्ये वर्गीकरण सोयीस्कर योग्य मुद्द्यांखाली केलेले असते ज्यामध्ये प्रारंभीची आणि अखेरची शिल्लक यांचाही समावेश असतो."

विना फायदे तत्वावर चालणाऱ्या संस्था वर्ष अखेरीस जमा नावे पत्रक बनवितात. या खात्याच्या सहाय्याने काही अधिक माहिती जसे सभासदांकडून वेगवेगळ्या दिवशी मिळालेली देणगी जी रोख पुस्तिकेच्या जमा बाजूकडे येते, ती प्रत्येक आयटम नुसार जमा नावे पत्रकाच्या जमा बाजूकडे

लिहिली जाते. त्याचप्रमाणे, पगार,भाडे, विद्युत खर्च जे वेळोवेळी भरले जातात ते रोख पुस्तिकेच्या नावे बाजूस लिहिले जातात. अशाप्रकारे पण एकूण खर्च केलेला पगार, भाडे, विद्युत खर्च नावे बाजूस लिहिले जातात.

अशाप्रकारे, जमा नावे पत्रक हे विविध जमांची आणि खर्च केलेल्या देयकांची ते चालू काळामधले असोत वा नसोत त्यांचे सारांशात नोंदणी खातेचित्र प्रस्तुत करते, मग ते मागील काळातील असोत वा चालू काळांतील असोत, त्यांचे स्वरूप भांडवली असो अगर महसुली असो त्यांचा समावेश असतो. हे लक्षात घेतले पाहिजे की या खात्यात रोखीने न केलेल्या व्यवहारांची नोंद केली जात नाही. जसे घसारा.

जमा नावे पत्रकातील सुरवातीची शिल्लक हातातील रककम अगर बँकेतील रक्कम दाखविते ती जमा बाजूला मंडळी जाते आणि या खात्याची अखेरची शिल्लक वर्षाखेरीची रोख रक्कम आणि बँकेतील रक्कम दाखविते. ती जमा नावे पत्रकाच्या नावे बाजूला लिहिली जाते.

जमा नावे पत्रकाचा नमुना

जमा नावे पत्रक वर्षाखेरीचे ....

जमा	रु.	नावे	रु.
शिल्लक	xxx	शिल्लक ओव्हर ड्राफ्ट	xxx
हातातील रककम	xxx	पगार आणि रोजंदारी	xxx
बँकेतील रक्कम	xxx	भाडे	xxx
देणगी	xxx	कर व दर	xxx
सर्वसाधारण देणगी	xxx	विमा	xxx
वर्तमानपत्र विक्री	xxx	मुद्रण आणि छपाई	xxx
जुने खेळाचे साहित्य विक्री	Xxx	टपाल आणि कुरिअर	xxx
स्थायी ठेवींवरील व्याज	Xxx	जाहिरात खर्च	xxx
सर्वसाधारण गुंतवणुकीवरील व्याज	Xxx	किरकोळ खर्च	xxx
लॉकर भाडे जमा	Xxx	दूरसंचार खर्च	xxx
भंगार विक्री	Xxx	करमणूक खर्च	xxx
धर्मदाय कार्यक्रमातून जमा	Xxx	हिशेब तपासणी फी	xxx
किरकोळ जमा	Xxx	मानधन	xxx
अनुदान जमा	Xxx	दुरुस्ती खर्च	xxx
वारश्याने जमा	Xxx	जमिनीची देखभाल खर्च	Xxx
विशिष्ठ देणगी	Xxx	वाहतुक खर्च	xxx
गुंतवणूक विक्री	Xxx	वर्तमानपत्रे नियतकालिके	xxx
स्थायी मालमत्ता विक्री	Xxx	संपत्ती खरेदी	xxx
आजीवन सभासद फी	Xxx	गुंतवणूक	xxx
प्रवेश फी	Xxx	शिल्लक	xxx
विशिष्ठ हेतू निधी द्वारे जमा	Xxx	रोख रक्कम	xxx
विशिष्ठ निधींवरील व्याज	Xxx	बँकेतील रक्कम	xxx
गुंतवणूक	Xxx		
बँक ओव्हर ड्राफ्ट	Xxx		

**बँकेतील शिल्लक किवा ओव्हर ड्राफ्ट यांपैकी एकाच काहीतरी असते.

उदा. खालील शिल्लक पत्रकावरून "अनमोल शर्मा युथ ऑर्गनायझेशन बहाल " यांचे ३१ मार्च २०१९ अखेरीचे जमा नावे पत्रक तयार करा.

तपशील	रु.	तपशील	रु.
प्रारंभीची शिल्लक	१०००	जुने खेळाचे साहित्य विक्री	८००
प्रारंभीची बँक खाते शिल्लक	२५००	देणगी जमा	४५००
देणगी वर्ष २०१६-१७ ५०० २०१७-१८ २५०० २०१८-१९ १५००	४५००	भाडे दिले	८००
गुंतवणूक विक्री	८००	खेळाचे साहित्य खरेदी	३२००
प्रवेश फी	१०००	खाद्यपदार्थ खरेदी	५००
		देखभालीसाठी खर्च	१५००
		पगार दिला	१५००
		क्रीडास्पर्धा खर्च	२०००
		फर्निचर खरेदी	१०००
		ओफिस खर्च	५००
		शेवटची रक्कम	५००

अनमोल शर्मा युथ ऑर्गनायझेशन, बहाल यांच्या पुस्तकामध्ये
जमा नावे पत्रक
३१ मार्च २०१९ या वर्ष अखेरीस

जमा	रु	नावे	रु
प्रारंभीची शिल्लक		भाडे	८००
रोख	१०००	खेलसाहीत्य खरेदी	३२००
बँकेतील जमा	२५००	देखभाल खर्च	१५००
देणगी २०१६-१७ ५०० २०१७-१८ २५०० २०१८-१९ १५००	४५००	पगार	१५००
गुंतवणूक विक्री	८००	क्रीडास्पर्धा खर्च	२०००
प्रवेश फी	१०००	फर्निचर खरेदी	१०००
देणगी	४५००	ऑफिस खर्च	५००

जुने खेळाचे साहित्य विक्री	८००	खाद्यपदार्थ खर्च	५००
		रक्कम	५००
		बँक शिल्लक	१००
	११६००		११६००

स्पष्टीकरण १

खाली दिलेल्या शिल्लक पत्रकावरून " पंजाबी बाग स्पोर्ट्स क्लब ,दिल्ली" यांचे ३१ मार्च २०१९ अखेरीचे जमा नावे पत्रक तयार करा.

तपशील	रु.	तपशील	रु.
प्रारंभीची रक्कम	१५००	जुने क्रीडा साहित्य विक्री	१०००
प्रारंभीची बँकेतील जमा	८०००	तंबूसाठी देणगी	५०००
देणगी २०१६ ५०० २०१७ ५५०० २०१८ १०००	७०००	क्रीडासाहित्य खरेदी	५५००
खाद्यपदार्थ विक्री	१२००	भाडे दिले	४०००
प्रवेश फी मिळाली	१५००	खाद्यपदार्थ खरेदी	५००
		देखभाल खर्च	३०००
		पगार दिला	३०००
		फर्निचर खरेदी	२०००
		क्रीडास्पर्धा खर्च	३०००
		ऑफीस खर्च	१५००
		शेवटची रक्कम	५००